

ปรัชญา

มโนทัศน์ของความยุติธรรม

โดย...พศ. ดร. วรยุทธ ศรีอรุณ^๑

1. บทนำ

คำว่า “ความยุติธรรม” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “justice” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า “justus” แปลว่า “righteousness”

มโนทัศน์เกี่ยวกับความยุติธรรมถือได้ว่าเป็นหัวใจของปรัชญาสังคมและปรัชญาศีลธรรม ในโลกตะวันตกการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความยุติธรรมมีศูนย์กลางอยู่ที่งานของเพลโตและ

^๑ อาจารย์คณะปรัชญาและศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

อริสโตเติล ความหมายที่นักปรัชญาทั้งสอง ท่านได้ให้ไว้ยังคงมีอิทธิพลอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในโลกตะวันออกก็เช่นเดียวกัน คำสอนเกี่ยวกับความยุติธรรมที่พระพุทธเจ้าและขงจื๊อได้นำเสนอ ยังคงมีอิทธิพลและมีผลต่อการปฏิบัติของผู้คนในสมัยนี้ไม่แพ้ในสมัยโบราณ ในบทนี้เราจะศึกษาดูว่า ความยุติธรรมที่ผู้คนกล่าวถึงมีประเภทใดบ้าง และในบรรดาความยุติธรรมแบบต่างๆที่ผู้คนกล่าวถึงนั้นแบบใดเป็นพื้นฐานที่สุด หรือกว้างที่สุด

2. ความเป็นมาของความยุติธรรม

ความยุติธรรมมีความเป็นมาอย่างไร ปัญหาที่ตอบยากพอๆกับปัญหาที่ว่า สังคมของมนุษย์มีความเป็นมาอย่างไร ปัญหาเหล่านี้ไม่มีนักสังคมวิทยาคนไหนอยากจะตอบหรือพยายามที่จะตอบ คงได้แต่ทิ้งไว้ให้นักปรัชญา (Koenig, 1970: 21) ความยุติธรรมมนุษย์และสังคมมีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้ง ก่อนที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรม เราควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์และสังคมเสียก่อน

มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกนี้ได้อย่างไรไม่มีใครล่วงรู้ ศาสนาแบบเทวนิยม ดังเช่นศาสนาฮิว คริสต์และอิสลามถือว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์คู่แรกคืออาดัมและเอวาขึ้นมา

หลังจากทำผิดแล้วทั้งสองคนถูกขับออกจากสวนเอเดน จากอาดัมและเอวาก็มีลูกหลานสืบต่อมามากมาย ตอนแรกลูกหลานอาศัยอยู่ด้วยกันและพูดภาษาเดียวกัน ครั้นต่อมาพวกเขาตกลงกันว่าสร้างหอบาเบลให้สูงเทียมฟ้าสวรรค์เพื่อจะได้พบปะพูดคุยกับพระเจ้า พระเจ้าทรงลงพระอาญาต่อความจองหองของพวกเขาโดยทรงบันดาลให้พวกเขาพูดภาษาต่างกัน พวกเขาจึงพูดจากันไม่รู้เรื่องและสร้างหอบาเบลไม่สำเร็จ นับจากนั้นเป็นต้นมาลูกหลานของอาดัมและเอวาก็กระจัดกระจายกันไปทำมาหากินในส่วนต่างๆของโลก¹ ศาสนาเทวนิยมแบบฮินดูเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นพระเจ้าองค์เล็กเป็นอาตมันที่แตกออกมาจากพระเจ้าองค์ใหญ่หรือพรหมันเหมือนประกายไฟแตกออกมาจากไฟกองใหญ่ แล้วเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ จนกว่าจะบรรลุโมกษแล้วค่อยกลับไปรวมกับพรหมันดังเดิม² ส่วนพุทธศาสนาสอนว่าวิชาเป็นต้นตอของการเกิดมีมนุษย์ มนุษย์จะต้องเวียนว่ายตายเกิดใน

¹ ดู Genesis in The New Jerusalem Bible, London: Darton, Longman & Todd Ltd. 1985, pp. 17-80.

² ดู ธนพร ณ รังสี. ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530 หน้า 39-46.

วิถีสงสารตามกิเลส กรรมและวิบาก จนกว่าจะถึงนิพพาน³ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือ ทฤษฎีว่าด้วยการกำเนิดของมนุษย์ตามหลักคำสอนทางศาสนา แต่ในทางวิทยาศาสตร์นั้น นักวิทยาศาสตร์พยายามอธิบายการเกิดขึ้นมาของมนุษย์โดยใช้ทฤษฎีวิวัฒนาการ ในบรรดาทฤษฎีวิวัฒนาการต่างๆ เหล่านั้น ทฤษฎีของชาร์ลส์ ดาร์วิน ดูเหมือนว่าจะได้รับการยอมรับและมีอิทธิพลที่สุดในยุคสมัยของเรา แต่สิ่งที่คนทั้งหลายยอมรับไม่จำเป็นต้องถูกต้องเสมอไป ข้อเท็จจริงก็คือว่า ไม่มีใครเคยเห็นตอนที่เกิดโลกและมนุษย์เกิดขึ้นมาในตอนแรกเริ่ม ปัญหาที่ว่าโลกมีจุดเริ่มต้นหรือไม่ มนุษย์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร จึงเป็นปัญหาอภิปรายที่เถียงกันได้ไม่รู้จบ ปัญหาเหล่านี้อยู่เกินขีดความสามารถของวิทยาศาสตร์ เราไม่สามารถใช้ความเป็นเหตุผลของวิทยาศาสตร์เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความน่าเชื่อถือของคำตอบแต่ละอย่างได้ ด้วยเหตุนี้ นักปราชญ์หลายท่านจึงไม่สนใจที่จะตอบปัญหาทางอภิปราย นักปราชญ์เหล่านั้นได้แก่พระพุทธเจ้าและอิมมานูเอล คานท์ เป็นต้น

³ ดู เดือน คำติ. พุทธปรัชญา, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร, 2534 หน้า 83-91.

⁴ คำนท์ถือว่า ปัญหาทางอภิปรายจะนำไปสู่ “ไฉไลเกินคิด” หรือการขัดแย้งในตนเอง เพราะข้อ

เมื่อเราตัดปัญหาเรื่องโลกและมนุษย์เกิดขึ้นมาได้ทุกอย่างออกไป ปัญหาที่ตามมาก็คือมนุษย์อยู่กันอย่างไร เรื่องนี้อริสโตเติลตอบไว้ชัดเจนว่า มนุษย์ไม่มีความพอเพียงในตนเอง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยอยู่ในรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ธรรมชาติให้อยู่ในรัฐ ใครก็ตามที่เกิดมาแล้วไม่ได้อาศัยและเติบโตใหญ่ในสังคมรัฐ ผู้นั้นก็มีไข่มนุษย์ (Aristotle, 1983: 59-60) ทั้งเพลโตและอริสโตเติลต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่ามนุษย์กับสังคมไม่สามารถแยกจากกันได้เหมือนด้าน 2 ด้านของเหรียญเดียวกัน (การแยกจากกันสามารถกระทำได้แต่เพียงในทางความคิดเท่านั้น) มนุษย์มีความเจริญเติบโตได้ฉับไฉไล สังคมก็มีความเจริญเติบโตได้ฉับไฉไล นี่คือการกำเนิดของสังคมแบบมีชีวิต (organic)⁵

ความที่ว่า “โลกมีจุดเริ่มต้น” กับ “โลกไม่มีจุดเริ่มต้น” มีน้ำหนักเท่ากัน ดังนั้นจึงสามารถจริงได้ทั้งคู่ ทั้งที่ขัดแย้งกัน การที่นักวิทยาศาสตร์บางคนบอกว่า โลกมีกำเนิดมาจากการระเบิดครั้งใหญ่ (big bang) ก็มิใช่นักพอกับนักคิดบางคนที่บอกว่า โลกเป็นนิรันดร์ ไม่มีต้นไม่มีปลาย

⁵ ต่อมาภายหลังผู้ที่พัฒนาทฤษฎีนี้ให้ถึงที่สุด คือ เซอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ นักปรัชญาชาวอังกฤษ

เมื่อมนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันในสังคม มนุษย์ก็ย่อมปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมที่สงบสุข สังคมจะเป็นปกติสุขไม่ได้ถ้าหากปราศจากคุณธรรม ทั้งเพลโตและอริสโตเติลต่างก็เห็นพ้องต้องกันอีกว่าในบรรดาคุณธรรมสำคัญสำหรับรัฐ 4 ประการอันได้แก่ ความปรีชาฉลาด ความกล้าหาญ ความรู้จักประมาณตน และความยุติธรรมนั้น ถือได้ว่าความยุติธรรมเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดที่ทุกคนพึงยึดถือ แต่เวลาให้คำนิยาม นักปรัชญาทั้งสองท่านมีความเห็นแตกต่างกัน เพลโตถือว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นถ้าหากแต่ละคนในรัฐกำลังทำในสิ่งที่เหมาะสมสำหรับตน ดังนั้นจึงมีส่วนในการสร้างสรรค์สังคมอย่างสุดขีด (Every person is doing the work for which he is fitted, and so making his maximum contribution to society) เพลโตพิจารณาความหมายของความยุติธรรมโดยการเปรียบเทียบโครงสร้างของมนุษย์กับโครงสร้างของรัฐในร่างกายของมนุษย์ ถ้าหากอวัยวะต่างๆ ทำงานก้าวร้าวกัน ความไม่เป็นปกติย่อมเกิดขึ้น ในสังคมก็เช่นเดียวกัน หากคนในรัฐไม่รู้จักหน้าที่ของตนและก้าวร้าวคนอื่นแล้ว ความยุ่งเหยิงย่อมเกิดขึ้นแน่นอน เพราะฉะนั้นสำหรับเพลโตแล้ว ความยุติธรรมจึงหมายถึงการจัด

ระเบียบด้วยการให้แต่ละส่วนทำหน้าที่โดยไม่ก้าวร้าวกัน (พินิจ รัตนกุล, 2519: XXXVII)

อริสโตเติลเดินตามแนวทางของตนเองเกี่ยวกับการนิยามคุณธรรม คุณธรรมสำหรับอริสโตเติล คือทางสายกลาง (the golden mean) หรือความพอดี อะไรที่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็ไม่ใช่คุณธรรม ความยุติธรรมสำหรับอริสโตเติลจึงหมายถึงการอยู่ตรงกลางหรือความพอดีระหว่างการยอมให้สิทธิของตนถูกล่วงล้ำน้อยเกินไปกับการล่วงล้ำสิทธิของคนอื่นมากเกินไป (Justice lies between the deficiency of allowing one's rights to be trampled, and the excess of trampling over the rights of others) จุดที่น่าสนใจ ณ ที่นี้ก็คือ อริสโตเติลได้นำเสนอในทัศนะเกี่ยวกับสิทธิขึ้นมา⁶ และจากเรื่องราวของสิทธินี้เองที่ทฤษฎีเกี่ยวกับการกำเนิดของรูปแบบสัญญาประชาคมได้เริ่มต้นขึ้น เพื่อที่จะมองเห็นภาพได้ชัดเจน แมทสัน (Matson: 95-96)

⁶ จอห์น ล็อก นักปรัชญาชาวอังกฤษได้พูดถึงสิทธิตามธรรมชาติและในตอนต่ออเมริกาประกาศอิสรภาพ บรรดาผู้นำก็ได้กล่าวถึงสิทธิตามธรรมชาติต่อชีวิต ทรัพย์สิน และการแสวงหาความสุข สิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ในที่นี้เป็นอันเดียวกับสิทธิทางศีลธรรม (moral rights) ในปัจจุบันคนมักจะใช้คำว่า “สิทธิมนุษยชน” (human rights) แทนคำว่า “สิทธิตามธรรมชาติ”

ได้เล่านิทานให้ฟังว่า นานมาแล้วยังมีเกาะอยู่ เกาะหนึ่งชื่อว่าอัลฟา เกาะอัลฟาไม่ปรากฏในแผนที่ และไม่ได้ถูกถือสิทธิครอบครองโดยประเทศใด เกาะอัลฟาเป็นเกาะที่อุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ในทะเลรอบๆเกาะมีปลามากมายอาศัยอยู่ บนเกาะมีทรัพยากรมากมายเกินพอสำหรับปัจจัยสี่และสิ่งอื่นๆที่จำเป็นในการดำรงชีวิต นายเออาศัยอยู่เพียงลำพังบนเกาะแห่งนี้ เอได้มาถึงเกาะแห่งนี้โดยบังเอิญ ในสภาพเช่นนี้จะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมหรืออยุติธรรม (ตามความเห็นของแมทสัน ซึ่งอ้างถึงอริสโตเติล) ไม่ไกลจากเกาะอัลฟายังมีเกาะอีกเกาะหนึ่ง เกาะแห่งนี้มีชื่อว่าเกาะเบต้า เกาะเบต้ามีสภาพที่แห้งแล้งกันดาร บนเกาะเต็มไปด้วยสัตว์และแมลงศัตรูพืช ในทะเลรอบๆก็เต็มไปด้วยฉลามร้าย บนเกาะเบต้ามีนายบีอาศัยอยู่เพียงคนเดียว บีก็มาถึงเกาะแห่งนี้โดยบังเอิญเช่นเดียวกัน บีมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้นและทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำเพื่อประทังชีวิต ทั้งเอและบีไม่เคยรู้จักและไม่เคยติดต่อกันเลย ในสภาพเช่นนี้กล่าวได้ว่า บีอยู่ในสภาพที่น่าสงสารเพราะอับโชค แต่ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่ายุติธรรมหรืออยุติธรรม ต่อมาปรากฏว่ามีภูเขาไฟโผล่ขึ้นมาในกลางทะเล เมื่อมันเย็นลงก็กลายเป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างเกาะอัลฟากับเกาะเบต้า คราวนี้ปรากฏว่า เอและบีสามารถติดต่อกัน

ถึงกันได้ ถึงแม้บีอาจจะล่องลำเข้าไปในดินแดนที่เออาศัยอยู่แล้วหยิบฉวยเอาทรัพยากรมาใช้ ชาวทฤษฎีสัญญาประชาคมก็ถือว่าไม่มีปัญหาเรื่องความยุติธรรมเกิดขึ้นแต่ประการใด ปัญหาเรื่องความยุติธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อและต่อเมื่อเอและบีทำสัญญากันแล้วเท่านั้น เมื่อทำสัญญากันแล้วถ้าหากทั้งสองคนถือตามสัญญาก็ถือว่ายุติธรรม หากคนใดคนหนึ่งผิดหรือละเมิดสัญญาก็ถือว่าไม่ยุติธรรม⁷ เมื่อคนสองคนทำสัญญากันจะต้องมี "การอ้างสิทธิ" เกิดขึ้นเสมอ ตราบใดที่ยังไม่มีการอ้างสิทธิเกิดขึ้น ตราบนั้นก็ยังไม่มีมโนทัศน์เกี่ยวกับทรัพย์สินและความยุติธรรม การทำสัญญาในระดับรัฐก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ถ้าหากผู้ปกครองผิดสัญญา ผู้อยู่ใต้ปกครองก็มีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง นี่คือที่มาของทฤษฎีการกำเนิดรัฐบาลแบบสัญญาประชาคม⁸ ตาม

⁷ ตัวอย่างคลาสสิกของการทำสัญญาและรักษาสัญญาก็ได้แก่ การทำสัญญาระหว่างพระเจ้ากับอับราฮัมในคัมภีร์ไบเบิล พระเจ้าทรงสัญญาจะประทานแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ให้แก่อับราฮัม อับราฮัมสัญญาจะบนอบเชื่อฟังพระองค์ ทั้งพระเจ้าและอับราฮัมต่างก็รักษาคำมั่นสัญญาเป็นอย่างดี

⁸ ฮอบส์ ล็อก และรูสโซ่ ต่างก็ยึดถือทฤษฎีสัญญาประชาคมในการอธิบายการกำเนิดของรัฐ ถึงแม้ว่าทั้งสามท่านจะสอนแตกต่างกันในรายละเอียด แต่โดยหลักใหญ่ๆ แล้วต่างก็ยึดถือเหมือน

ทฤษฎีนี้ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อและต่อเมื่อคนได้ตกลงทำสัญญากันแล้วเท่านั้น ความยุติธรรมโดยนัยนี้จึงไม่เหมือนกับนัยของเพลโต ความยุติธรรมตามทฤษฎีสัญญาประชาคมเป็นมโนทัศน์ทางสังคม (social concept) กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความยุติธรรมตามนัยนี้เป็นความยุติธรรมที่มีรากฐานอยู่บนความพร้อมใจ (conventions) นั้นเอง

3. ความยุติธรรมแบบปลอดอคติ หรือความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (Justice as Fairness or Procedural Justice)

ความยุติธรรมเชิงกระบวนการเกี่ยวข้องกับกระบวนการ แนวปฏิบัติหรือข้อตกลงที่มีพื้นฐานอยู่บนการตัดสินใจที่ “ปลอดอคติ” (De George, 1990: 79) ความยุติธรรมเชิงกระบวนการหรือความยุติธรรมแบบปลอดอคตินี้นำเสนอโดยจอห์น รอร์ลส์ ก่อนที่จะศึกษาแนวความคิดของรอร์ลส์ เราจำเป็นต้องศึกษาอุดมคติของสังคม 2 แบบเสียก่อน สังคม 2 แบบในที่นี้ก็คือ สังคมเปิดและสังคมปิดนั่นเอง

สังคมเปิดในที่นี้หมายถึงสังคมเสรีนิยม (libertarianism)⁹ ซึ่งบางคนก็อาจจะเรียกว่าสังคมฝ่ายขวาก็ได้ เมื่อเรากล่าวถึงสังคมเสรีนิยม เรายังจะนึกถึงเสรีภาพ ทั้งนี้ก็เพราะเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นอุดมคติสูงสุดของชาวเสรีนิยม คนแต่ละคนมีสิทธิที่จะคิดหรือทำอะไรก็ได้ ตราบใดที่ไม่ละเมิดสิทธิของคนอื่น (Goldman, 1980: 442) สำหรับชาวเสรีนิยม การที่คน 2 คน มาทำสัญญากันด้วยความสมัครใจ กล่าวคือไม่มีใครโดนบังคับ ก็ถือได้ว่าปลอดอคติแล้ว นี่คือการยุติธรรมเชิงกระบวนการที่ยึดถือเจตจำนงเสรีหรือเสรีภาพเป็นหลัก ส่วนใครจะได้เปรียบเสียเปรียบในการทำสัญญา นั้นไม่ใช่ปัญหาที่เกี่ยวข้อง เพราะถือว่า แต่ละคนต่างก็ทำสัญญาด้วยความสมัครใจ นอซิคได้ตั้งเป็นสูตรความยุติธรรมขึ้นมาว่า “จากแต่ละคนดังที่เขาเลือก ถึงแต่ละคนดังที่ถูกเลือก” (From each as they choose, to each as they are chosen) เนื่องจากชาวเสรีนิยมยึดถือเสรีภาพเป็นจุดหมายสูงสุด พวกเขาจึงถือว่ารัฐบาลในฐานะที่เป็นคนกลางควรจะอยู่ห่างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

⁹ ชาวเสรีนิยมรุ่นแรกๆ ใช้คำว่า “liberalism” แต่พอมารุ่นหลังๆ ดังเช่น Robert Nozick จะใช้คำว่า “libertarianism” แทน เพราะไม่ต้องการให้สับสนกับการใช้คำว่า “liberal” ของนักการเมือง

กันว่า รัฐเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือเป็นเพียงเครื่องมือ (instrumental) เท่านั้น

ได้ กล่าวคือ ในการที่พวกเขาจะทำสัญญากัน ถ้าหากเป็นไปได้ รัฐบาลควรแทรกแซงน้อยที่สุด หรือไม่แทรกแซงเลยยิ่งดี

ชาวเสมอภาคนิยม (egalitarians) หัวเราะให้กับความฝันอันสูงสุดของชาวเสรีนิยมเกี่ยวกับเสรีภาพส่วนบุคคล สำหรับพวกเขาแล้วเสรีภาพหาใช่จุดหมายสูงสุดไม่ การปล่อยให้คนทำสัญญากันอย่างเสรี ความยุติธรรมจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะจะต้องมีฝ่ายได้เปรียบเสียเปรียบเกิดขึ้น คนที่ฉลาดกว่าและเข้มแข็งกว่า ย่อมทำสัญญาที่เอารัดเอาเปรียบคนที่อ่อนแอกว่าและด้อยกว่า เข้าทำนอง “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก” สังคมที่เต็มไปด้วยคนเอารัดเอาเปรียบก็จะกลายเป็นสังคมที่อยุติธรรมในที่สุด ในขณะที่ชาวเสรีนิยมมองประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติว่าเป็นเรื่องราวของเสรีภาพ (liberty) ชาวเสมอภาคนิยมกลับมองว่าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเป็นเรื่องราวของความเท่าเทียมกัน (equality) (Gellner, 1987: 91) ในขณะที่ชาวเสรีนิยมถือว่า เสรีภาพเป็นจุดหมายสูงสุด ชาวเสมอภาคนิยมกลับถือว่า ความเท่าเทียมกันเป็นจุดหมายสูงสุด มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์เหมือนกัน ในโลกตะวันตกดออสโตเยฟสกีเคยกล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันในทางศีลธรรม ในโลกตะวันออกอันแพย์จื้อเคยกล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันใน

ทางกฎหมาย สรุปก็คือ มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกันในฐานะที่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเท่าๆกัน (Williams, 1962: 110-131) เมื่อจุดยืนของชาวเสมอภาคนิยมอยู่บนพื้นฐานที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่ากัน ผลจึงตามมาว่า การปฏิบัติใดๆที่ไม่เท่าเทียมกัน จะต้องมีความผิดมารองรับเสมอ กล่าวโดยสรุปก็คือ ความเท่าเทียมกันแบบประชาธิปไตย คืออุดมคติสูงสุดของชาวเสมอภาคนิยม (สรยุทธ, 1986: 134) รัฐมีหน้าที่กระจายสิ่งที่มีคุณค่าทั้งหลาย เช่น สวัสดิการสังคม ทรัพย์สินสมบัติรายได้และสิทธิทางการเมืองให้กับทุกคนอย่างเท่าๆกัน เพราะทุกคนมีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกัน นี่คือนิยามของสังคมปิดหรือสังคมฝ่ายซ้ายซึ่งเป็นสังคมที่รัฐพยายามแทรกแซงให้มากที่สุด ความยุติธรรมสำหรับสังคมแบบนี้ก็คือ ความยุติธรรมแบบกระจายที่มีพื้นฐานอยู่บนความเท่าเทียมแบบประชาธิปไตย (democratic equality)

รอร์ลส์มองเห็นว่า ทั้งเสรีภาพและความเท่าเทียมกันล้วนแต่เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับสังคมที่ยุติธรรม รอร์ลส์จึงประสานทั้งเสรีภาพและความเท่าเทียมกันไว้ในทฤษฎีของเขา รอร์ลส์ตระหนักดีว่า เสรีภาพแต่เพียงอย่างเดียวตามแบบฉบับของชาวเสรีนิยมไม่สามารถนำมาซึ่งความยุติธรรมได้ เพราะคนที่ได้เปรียบกว่าย่อมไม่ยอมรับสัญญาใดๆที่ทำ

ให้เขาเสียเปรียบ ความเท่าเทียมกันตามแบบฉบับของชาวเสมอภาคนิยมก็เช่นเดียวกัน หากสังคมยึดถือความเท่าเทียมกันแต่เพียงอย่างเดียวท้ายที่สุดแล้วจะนำไปสู่ “ผลลัพธ์ที่เท่าเทียมกัน” ซึ่งจะมีผลทางลบต่อแรงจูงใจของคนในสังคม คนจะเกิดความรู้สึกว่า “ทำมากก็ได้เท่ากัน ทำน้อยก็ได้เท่ากัน แล้วอย่างนี้จะทำมากไปทำไม” สังคมที่ผู้คนมีแรงจูงใจต่ำเช่นนี้ในที่สุดก็ต้องล่มสลาย ดังเช่น ประเทศในยุโรปตะวันออกและรัสเซีย เป็นต้น

รอร์ลส์นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับความยุติธรรมของเขาโดยการสร้างจากของ “สภาพเริ่มแรก” (original position) ขึ้นมา สภาพเริ่มแรกที่รอร์ลส์กล่าวถึงนี้ไม่ได้แตกต่างกัน โดยประพากับสภาพธรรมชาติ(state of nature) ที่ฮอบบส์กล่าวถึง เพราะต่างก็เป็นสภาพที่คนยังไม่ได้ทำสัญญากัน สภาพเริ่มแรกของรอร์ลส์ มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ (Buchanan, 1980: 19)

1. แรงจูงใจของกลุ่มคนที่มาทำสัญญากัน
2. ม่านแห่งความไม่รู้ (veil of ignorance)
3. แรงบังคับของความเป็นเหตุผล
4. ทฤษฎีต่างๆเกี่ยวกับความยุติธรรมที่แข่งขันกัน

รอร์ลส์เชื่อตามฮอบบส์ในแง่ที่ว่า คนทุกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ถ้าหากปล่อยให้ทำสัญญากันแบบที่ว่าต่างคน

ต่างก็รู้ฐานะและสภาพของตนเองแล้ว สัญญาที่เกิดขึ้นย่อมไม่ปลอดภัย เพราะคนที่ได้เปรียบย่อมไม่ยอมเสียเปรียบและพยายามที่จะรักษามลประโยชน์ของตนไว้ ความยุติธรรม (เชิงกระบวนการ) จะเกิดขึ้นได้เมื่อและต่อเมื่อคนที่มาทำสัญญากัน ไม่รู้ฐานะและสภาพของตนเอง เพราะเหตุนี้รอร์ลส์จึงตั้งเรื่องมานั่งหาความไม่รู้เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อต้องตัดสินใจเลือกโดยที่ต่างคนต่างก็รู้สถานะของตนเอง มนุษย์ก็จะตัดสินใจเลือกหลักการที่มีความเป็นเหตุผลแบบ “เอาใจเราไปใส่ใจเขา” นั่นคือเลือกหลักการแบบ “แมกซิมิน”(maximin) ซึ่งเป็นหลักการที่ยึดถือว่า เราควรเลือกหลักการที่ผลลัพธ์ที่เลวร้ายที่สุดของมันเลวร้ายน้อยกว่าผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ของหลักการแบบอื่นๆ ทั้งหมด หลักแมกซิมินดีกว่าหลัก “แมกซิไมซ์” ของประโยชน์นิยม(Utilitarianism) ซึ่งยึดถือหลักมนุษยที่ว่า การกระทำใดๆก็ตามจะถูกต้องเสมอ ถ้าหากผลของมันก่อให้เกิด “ความสุขที่มากที่สุดสำหรับคนจำนวนมากที่สุด” (วิทท์ วิศทเวทย์, 2526: 91) เพราะในท้ายที่สุดแล้ว หลักของประโยชน์นิยม จะนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบแบบที่ว่าคนจำนวนหนึ่งจะถูกใช้เป็น “วิถี” หรือเครื่องมือเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ กล่าวได้ว่าหลักแมกซิมินก็คือหลักแห่งความยุติธรรมเชิงกระบวนการนั้น

เอง(Brown, 1986: 58) ซึ่งประกอบด้วยหลักใหญ่ๆ 2 ประการ คือ

1. คนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในเรื่องขอเสรีภาพและโอกาส

2. ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจจะมีเหตุผลและยอมให้มีได้ก็ต่อเมื่อมันข้อประโยชน์ให้กับทุกๆคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่อยู่ระดับล่างสุดของสังคม

สังคมที่ร็วล์ส์นำเสนอมีลักษณะเป็นแบบกึ่งปิดกึ่งเปิดที่ยอมรับเอาทั้งเสรีภาพและความเท่าเทียมกันมาเป็นจุดหมายสูงสุด เราสามารถกล่าวได้ว่า ร็วล์ส์ในปรัชญาสังคมก็เหมือนกับค่านิยมในปรัชญาวิทยาศาสตร์ และญาณวิทยา ในขณะที่ค่านิยมพยายามประนีประนอมการถกเถียงกันระหว่างชาวเหตุผลนิยมกับชาวประสบการณ์นิยม ร็วล์ส์ทำการประนีประนอมระหว่างชาวเสรีนิยมกับชาวเสมอภาคนิยม แต่ผลของการประนีประนอมกลับกลายเป็นว่าทั้งชาวเสรีนิยมและชาวเสมอภาคนิยมไม่ขึ้นชอบกับแนวทางดังกล่าว (Goldman, 1980: 431) ถ้าหากจะเปรียบชาวเสรีนิยมเป็นนก (สัญลักษณ์ของเสรีภาพที่โบินบินในท้องฟ้าอันกว้างใหญ่ไพศาล) เราก็อาจจะเปรียบชาวเสมอภาคนิยมได้กับหนู ส่วนชาวร็วล์เซียนเป็นค้างคาว ทั้งนกและหนูต่างก็ไม่ยอมรับค้างคาวเข้าเป็นพวกด้วย จะไปหานก นกก็รังเกียจหาว่า "มีหู" จะไปหาหนู หนู

ก็รังเกียจหาว่า "มีปีก" นับตั้งแต่ร็วล์ส์เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับความยุติธรรมขึ้นมา ทั้งนกและหนูต่างก็รวมจิกกัดค้างคาวอย่างขนาดหนัก เพราะชาวเสรีนิยมถือว่าสังคมที่ร็วล์ส์นำเสนอจำกัดเสรีภาพ ในขณะที่ชาวเสมอภาคนิยมถือว่ามันเปิดโอกาสให้มีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นในสังคม

เราจะเห็นได้ว่า ความยุติธรรมเชิงกระบวนการหรือความยุติธรรมแบบปลอดอคติก็คือ ความยุติธรรมอันเกิดจากความพร้อมใจนั่นเอง ความยุติธรรมประเภทนี้ จะเกิดขึ้นและนำมาใช้ได้เมื่อ และต่อเมื่อคนมาทำสัญญากันแล้วเท่านั้น สิ่งที่เราต้องถามบรรดาผู้ที่ยึดถือความยุติธรรมโดยนัยนี้ก็คือ มนุษย์ก่อนที่จะทำสัญญากันนั้น พวกเขาทำอะไรกันอยู่ พวกเขามีชีวิตอยู่ตามสัญชาตญาณแบบสัตว์เท่านั้นหรือ พวกเขาจะทำอะไรก็ได้โดยไม่ถูกรัดเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระนั้นหรือ พวกเขาต่างคนต่างก็แยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวจริงหรือ พวกเขาไม่เคยทะเลาะเบาะแว้งกันเลยหรือ ถ้าหากพวกเขาทะเลาะเบาะแว้งกัน นั้นย่อมแสดงว่าพวกเขาต้องมีเรื่องขัดใจกันเกี่ยวกับผลประโยชน์ เช่น แย่งผู้หญิง แย่งอาหาร ฯลฯ ถ้าหากพวกเขาไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันเลย แล้วพวกเขามีความจำเป็นอันใดที่จะต้องมาทำสัญญากัน ถ้าหากยอมรับเหมือนฮอบส์กับร็วล์ส์ว่า มนุษย์เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว นั้น

ยอมแสดงว่า มนุษย์ก่อนการทำสัญญา ก็รู้จักแยกประเด็นแล้วว่าสิ่งไหนเป็น “สมบัติ” ของเรา(อย่างน้อยที่สุดก็ร่างกายของตนเอง) สิ่งไหนเป็นของเขา เมื่อมนุษย์รู้จักแยกประเด็นระหว่างของเราของเขาก็ยอมแสดงว่าต้องมีฝ่ายผิดฝ่ายถูกในกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น ถึงแม้จะไม่ได้สัญญากันก็ตาม ตัวอย่างคลาสสิกของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งๆที่ไม่ได้มีสัญญากันก็ได้แก่เรื่องของกาอินกับอาเบลในคัมภีร์ไบเบิล เรื่องมีอยู่ว่า กาอินและอาเบลเป็นพี่น้องกัน กาอินมีอาชีพเพาะปลูก ส่วนอาเบลเลี้ยงสัตว์ เมื่อถึงเวลานำของไปถวายเป็นยัญบูชาแด่พระเจ้า กาอินเลือกเอาแต่ผลไม้เน่าๆไปถวาย ส่วนที่ดีๆเก็บไว้กินเอง อาเบลเลือกเอาแกะตัวที่ดีที่สุดไปบูชาญู พระเจ้าทรงพอพระทัยอาเบลและทรงบันดาลให้ควั่นสีข้าวจากการบูชามุ่งตรงสู่ท้องฟ้า ส่วนควั่นจากแท่นบูชาของกาอินเป็นสีดำและลอยเลียบไปกับพื้น กาอินเห็นดังนั้นก็เกิดริษยาจึงฆ่าอาเบลเสีย แล้วหลบหนีไป กาอินและอาเบลไม่ได้ทำสัญญาอะไรกัน การที่กาอินฆ่าอาเบลจึงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความยุติธรรมแบบพร้อมใจ ชาวสัญญาประชาคมเกิดความเข้าใจผิดเช่นเดียวกับคุณ ในขณะที่คุณเข้าใจผิดที่คิดว่าพวกนักสังคมศาสตร์ไม่มีกระบวน

ทัศน์(paradigms) จึงเถียงกันไปเถียงกันมาไม่รู้จักสิ้นสุด¹⁰ ชาวสัญญาประชาคมก็เข้าใจผิดที่คิดว่ามนุษย์ในสภาพเริ่มแรกหรือสภาพธรรมชาติไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องผิดถูก ความยุติธรรมแบบที่พวกเขานำเสนอจึงไม่ใช่พื้นฐานที่สุด เพราะใช้อธิบายได้แต่สภาพของมนุษย์หลังจากมีสัญญาประชาคมแล้วเท่านั้น

4. ความยุติธรรมแบบกระจาย (Distributive Justice)

ในตอนที่แล้ว เราได้กล่าวถึงความยุติธรรมแบบกระจายไปบ้างแล้ว เมื่อตอนที่กล่าวถึงความยุติธรรมตามทัศนะของชาวเสมอภาคนิยม ในตอนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ความยุติธรรมแบบกระจายประเภทต่างๆ ความยุติธรรมแบบกระจายเกี่ยวข้องกับการกระจายผลประโยชน์และภาระหน้าที่ให้กับคนในสังคม โดยปกติผู้ทำหน้าที่กระจายคือรัฐ รัฐในที่นี้รวมความถึงสถาบันทางสังคม ทางเศรษฐกิจทางการเมือง และทางกฎหมาย สิ่งที่เราเรียกว่า

¹⁰ ดูรายละเอียดได้จาก Ernest Gellner. *Legitimation of Belief*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974 และจากสรยุทธ ศรีวรกุล. “โมเดลของคนนำเชื้อมีจริงหรือ” วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ผลประโยชน์ได้แก่ ทรัพย์สินสมบัติและรายได้ อาหารและที่อยู่อาศัย สิทธิและอำนาจ (รอว์ลส์ได้รวมเสรีภาพเข้าไว้ในหมวดนี้ด้วย) ส่วนสิ่งที่เรียกว่าภาระได้แก่ พันธะประเภทต่างๆ หน้าที่ ตลอดจนข้อบังคับต่างๆ เช่น ข้อบังคับในการเสียภาษี เป็นต้น ความยุติธรรมแบบกระจายทุกประเภท ยกเว้นแบบเสมอภาค นิยมมีพื้นฐานอยู่บนจริยธรรมที่ว่า "จงปฏิบัติต่อคนที่เท่าเทียมกันอย่างเท่าๆกันและต่อคนที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างไม่เท่ากัน" (Treat equals equally, and unequals unequally) (De George: 1990: 79) เราอาจจะเรียกความยุติธรรมแบบกระจายว่า ความยุติธรรมทางสังคม (social justice) ก็ได้

ผู้ที่น่าเสนอแนวความคิดแบบนี้เป็นคนแรกในโลกตะวันตก คือ โพลีมาร์คัส คู่สนทนาของโสกราตีส ในหนังสือ Republic ของเพลโตเล่มที่หนึ่ง โพลีมาร์คัสกล่าวว่าความยุติธรรมก็คือ "จงให้แก่แต่ละคนตามความเหมาะสมของเขา" (Give each person his due) การกระจายผลประโยชน์และภาระให้กับแต่ละคนในสังคมตามความเหมาะสมมีพื้นฐานอยู่บนปัจจัยหลายอย่างที่แตกต่างกัน ปัจจัยที่แตกต่างกันย่อมทำให้เกิดลัทธิที่แตกต่างกันด้วย สำหรับโพลีมาร์คัสสิ่งที่เหมาะสมสำหรับแต่ละคนขึ้นอยู่กับข้อตกลงหรือความพร้อมใจกัน แนวความคิดแบบนี้ทำให้เกิด

ลัทธิที่เรียกว่า "พันธสัญญานิยม" (Conventionalism) เพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัดเกี่ยวกับการกระจาย โปรดอ่านนิทานเปรียบเทียบของเจ็ทส์ (Jencks, 1988: 519) เรื่องมีอยู่ว่า มีชั้นเรียนอยู่ชั้นหนึ่งเป็นชั้นประถมศึกษาระดับที่ 3 ชั้นเรียนชั้นนี้เป็นชั้นที่กำลังศึกษาวิชาการเขียน ครูประจำวิชาชื่อครูปริษา¹¹ ครูปริษาเปรียบเสมือนเป็นรัฐบาล เวลาของครูที่ให้แก่เด็กเป็นผลประโยชน์ที่นำมากระจาย ส่วนงานที่มอบหมายให้ทำ (assignments) เป็นภาระที่ต้องนำมากระจายด้วย¹² การกระจายเวลาและงานของครูปริษาสารแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆได้ดังนี้ คือ

1. ถ้าหากครูปริษาแบ่งเวลาและมอบหมายงานให้กับเด็กทุกคนอย่างเท่าๆกันโดยไม่คำนึงถึงว่า (1) เด็กๆเขียนได้ดีมากน้อยเพียงใด (2) เด็กๆพยายามมากแค่ไหน (3)

¹¹ ความจริงเจ็ทส์กล่าวถึงวิชาการอ่าน แต่ ณ ที่นี้ผู้เขียนเปลี่ยนเป็นวิชาการเขียน เพื่อที่จะได้มองเห็นชัดเมื่อกล่าวถึงผลงาน หรือผลของการกระทำ (performance)

¹² อันที่จริง เจ็ทส์สัณเภาเวลาและความเอาใจใส่มากระจายแต่เพียงเท่านั้น และนั่นจะทำให้เกิดความไขว้เขวเพราะในตอนหลังเจ็ทส์กลับมองว่าความเอาใจใส่เป็นรางวัล เพื่อความเข้าใจที่กระจ่างชัด ผู้เขียนจึงเสนอว่า นอกจากจะเอาผลประโยชน์มากระจายแล้ว ต้องเอาภาระมากระจายด้วย

เด็กก็มีภูมิหลังอย่างไร (4) เด็กๆต้องการหรือไม่ และ (5) เด็กๆจะได้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด การกระจายของครูปรีชาจะเป็นแบบเสมอภาคนิยมซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความเท่าเทียมกันแบบประชาธิปไตย การกระจายแบบนี้ยึดถือศักดิ์ศรีเป็นเกณฑ์ คนทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่ากัน เพราะฉะนั้นจะต้องได้รับเท่าๆกัน ภาษีของชาวเสมอภาคนิยมคือ "ค่าของคนอยู่ที่ศักดิ์ศรี(ที่เท่ากัน)" ปัญหาที่เราสามารถถามได้ในที่นี้ก็คือการแบ่งให้ทุกคนๆละเท่ากันโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่าง ภูมิหลัง ความต้องการและความจำเป็นของแต่ละคนนั้นถูกต้องจริงหรือไม่ การที่แม่แบ่งปลาให้ลูก 5 คนๆละเท่ากันโดยไม่คำนึงถึงคนโตคนเล็กนั้นทำถูกหรือไม่

2. ถ้าหากครูปรีชาแบ่งเวลาและมอบหมายงานให้กับเด็กตามระดับความจำเป็น การกระจายของครูปรีชาจะเป็นแบบสังคมนิยม(socialism) ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความจำเป็นที่แตกต่างกันหรือไม่เท่ากัน คนที่มีความจำเป็นมากก็จะได้มาก คนที่มีความจำเป็นน้อยก็จะได้รับน้อย ชาวสังคมนิยมถือว่าถึงแม้คนทุกคนจะมีศักดิ์ศรีเท่ากัน แต่จะได้รับไม่เท่ากัน ภาษีของชาวสังคมนิยมก็คือ "ทำเท่าที่สามารถ แต่ได้รับเท่าที่จำเป็น" ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแนวทางนี้ก็คือ ความจำเป็นคืออะไร และเราจะวัดได้อย่างไรว่าแต่ละคนมีความจำเป็น

เป็นมากน้อยกว่ากันเพียงใด การที่แม่แบ่งปลาให้ลูก 5 คน ตามความจำเป็นของร่างกายดูเหมือนว่าไม่ใช่เรื่องยาก แต่การจะวัดความจำเป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่ความจำเป็นทางสรีระนั้นค่อนข้างลำบากเป็นอย่างยิ่ง

3. ถ้าหากครูปรีชาแบ่งเวลาและมอบหมายงานให้กับเด็กตามระดับความเก่งอ่อน การกระจายของครูปรีชาจะเป็นแบบสมรรถภาพนิยมหรืออภิคุณาธิปไตย(meritocracy) ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความสามารถ คนที่มีความสามารถมากก็ต้องได้รับมาก ในเวลาเดียวกันก็ต้องรับผิดชอบมากด้วย การกระจายแบบนี้ยึดถือความสามารถและทักษะเป็นเกณฑ์ ภาษีของชาวสมรรถภาพนิยมคือ "ค่าของคนอยู่ที่ความรู้ความสามารถ(ที่ไม่เท่ากัน)" เพราะฉะนั้นการกระจายให้กับแต่ละคนจึงไม่เท่ากัน ความยุติธรรมแบบนี้ เรียกว่าความยุติธรรมแบบกระจายบนพื้นฐานของสมรรถภาพนิยม ปัญหาของแนวทางนี้ก็คล้ายๆกับของชาวสังคมนิยม นั่นคือเราจะวัดความสามารถดังเช่นไอคิวและอีคิวของแต่ละคนได้อย่างไร เพราะในโลกนี้ไม่มีเกณฑ์อะไรที่เป็นกลางๆ เกณฑ์ทุกเกณฑ์ย่อมสัมพันธ์กับบริบทของสังคมอยู่เสมอ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าให้ครูมั่งเป็นคนออกข้อสอบ เด็กมั่งย่อมทำข้อสอบได้ดีกว่าเด็กลาว แต่ถ้าให้ครูลาวเป็นคนออกข้อสอบ เด็กลาวย่อมทำข้อสอบได้ดีกว่าเด็กมั่ง

แนวทางนั้นนอกจากจะมีปัญหาเรื่องเกณฑ์แล้วยังมีปัญหาเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลอีกด้วย เด็กคนหนึ่งเล่นกีฬาเก่ง แต่อีกคนหนึ่งเล่นดนตรีเก่ง แล้วจะบอกได้อย่างไรว่าใครเก่งกว่าใคร

4. ถ้าหากครูบริหารแบ่งเวลาและมอบหมายงานให้กับเด็กตามจำนวนของผลงานหรือผลของการกระทำ(productivity/performance) กล่าวคือคนที่มีความสามารถออกมาาก็ได้รับมาก คนที่มีความสามารถออกมาน้อยก็ได้รับน้อย การกระจายของครูบริหารจะเป็นแบบทุนนิยม ภาษิตของชาวทุนนิยมก็คือ “ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน”(ที่ไม่เท่ากัน) การกระจายให้กับแต่ละคนจึงขึ้นกับหลักที่ว่าทำเท่าไรก็ได้เท่านั้น (To each according to what he and the instruments he owns produces) ความยุติธรรมแบบนี้เรียกว่า ความยุติธรรมแบบกระจายบนพื้นฐานของผลงาน ถ้าหากเน้นต่อไปว่าผลงานนั้นจะต้องก่อให้เกิดความสุขที่มากที่สุดสำหรับคนจำนวนมากที่สุด ก็จะเป็นการกระจายแบบประโยชน์นิยม หรือแบบผลประโยชน์ร่วมกัน(mutual advantage) ซึ่งยึดภาษิตว่า “ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน” ที่ก่อให้เกิดความสุข” ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแนวทางนี้ก็คือระหว่างที่หาจุดความสามารถแต่ผลงานออกมาน้อยและไม่ดี กับคนที่ไม่ได้ทำเต็มที่แต่ผลงานออกมามากและดีกว่า เราควรจะให้

ใครมากกว่า นอกจากนี้ปัญหาก็คือการเกิดขึ้นกับแนวทางของประโยชน์นิยมก็คือ (1) ถ้าหากคนหนึ่งเจตนาไม่ดีและกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ผลจากการกระทำของเขาก่อให้เกิดความสุขแก่ส่วนรวม เราควรจะให้รางวัลแก่เขาตามระดับของความสุขหรือไม่ (2) คนแต่ละคนจะนิยมสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่มีประโยชน์ต่างกันและ (3) ท้ายที่สุดแนวทางนี้ ก็หนีไม่พ้นที่จะยอมรับภาษิตของทราซิมาคัส (Thrasymachus) ในหนังสือ Republic ของเพลโตเล่มที่หนึ่งว่า “อำนาจคือความถูกต้อง” (Might is right)

ความยุติธรรมแบบกระจายทั้ง 4 ประเภทที่กล่าวมาข้างต้น ประเภทแรกคือแบบเสมอภาคนิยม การกระจายเป็นแบบเท่าๆกันสำหรับทุกคน ส่วน 3 แบบหลังคือ แบบสังคมนิยม แบบสมรรถภาพนิยมกับแบบประโยชน์นิยม การกระจายเป็นไปแบบไม่เท่ากันตามระดับของความจำเป็น ความสามารถ และผลงานตามลำดับ การกระจายจะต้องมีรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ด้วยเหตุที่ความยุติธรรมต่างๆเหล่านี้ เกิดขึ้นหลังจากที่มี “สัญญาประชาคม” แล้วความยุติธรรมเหล่านี้จึงไม่ใช่พื้นฐานที่สุด เพราะเหตุนี้เราจึงสรุปได้ว่า ความยุติธรรมแบบกระจายทั้งหมดไม่ได้เป็นพื้นฐานที่สุดเพราะไม่สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ของมนุษย์ก่อน “สัญญาประชาคม” ได้

5. ความยุติธรรมแบบชดเชยหรือทดแทน (Compensatory Justice)

ความยุติธรรมแบบชดเชยหรือทดแทนสามารถพิจารณาได้เป็น 2 นัย คือ

1. ความยุติธรรมแบบทดแทนที่เกี่ยวข้องกับความเสียหายของบุคคลแต่ละคน ในกรณีชั้นเรียนของครูประจำ เด็กที่ด้อยหรือเสียเปรียบสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1.1 เด็กที่ด้อยและเสียเปรียบอันเนื่องมาจากภูมิหลังทางสังคม เช่น เด็กกำพร้า เด็กที่บิดามารดาตายจนมากและต้องช่วยทำงานอย่างหามรุ่งหามค่ำ เด็กที่เป็นโรคขาดอาหาร ดังนี้ เป็นต้น

1.2 เด็กที่ด้อยและเสียเปรียบอันเนื่องมาจากลักษณะทางชีวภาพ เช่น เด็กพิการ หูหนวก ตาบอด ไข้ว ง่อยเปลี้ย แขนขาพิการ เด็กปัญญาอ่อน เด็กบุคลิกภาพแปรปรวนอันเนื่องมาจากสมองพิการ ดังนี้ เป็นต้น

เจิ้งคส์วิเคราะห์ว่า ความยุติธรรมแบบชดเชยหรือทดแทนที่ให้กับเด็กประเภทแรก เรียกว่า ความยุติธรรมเชิงเมตตากรุณาแบบอ่อน(weak humane justice) ส่วนที่ให้กับเด็กประเภทที่สองเรียกว่า ความยุติธรรมเชิงเมตตากรุณาแบบเข้ม(strong humane justice) ในที่นี้ผู้เขียนคิดว่า การตั้งชื่อของ

เจิ้งคส์เป็นการตั้งชื่อที่ทำให้เกิดความเข้าใจ เพราะการกระจายที่รัฐหรือครูประจำมีให้กับเด็กเหล่านั้น หาใช่ความยุติธรรมไม่ หากแต่เป็นความเมตตากรุณาหรือความรักล้วนๆ เพื่อพิสูจน์ว่าเจิ้งคส์สับสน โปรดสังเกตข้อพิจารณาต่อไปนี้

ถ้าหากครูประจำ แบ่งเวลาและมอบหมายงานให้กับเด็กที่เสียเปรียบมากเป็นพิเศษ เราจะรู้สึกถึงความขัดแย้งทันที กล่าวคือ ถ้าหากครูใช้เวลาและความเอาใจใส่ต่อเด็กประเภทนี้มากเป็นพิเศษ เราจะรู้สึกว่าดี(ถูกต้อง) แต่ถ้าหากครูมอบหมายภาระรับผิดชอบให้กับเด็กเหล่านั้นมากเป็นพิเศษ เราจะรู้สึกว่าไม่ยุติธรรม(ไม่ถูกต้อง)ทันที เพราะเด็กเหล่านี้เสียเปรียบอยู่แล้ว เราไม่ต้องการเรียกร้องอะไรมาจากพวกเขา เจิ้งคส์เกิดความสับสนเพราะเวลาวิเคราะห์ เขาเอาแต่สิ่งที่มีคุณค่ามาจัดสรร ไม่ได้เอาภาระมาจัดสรรด้วยเลยทำให้มองไม่เห็นจุดนี้

2. ความยุติธรรมแบบทดแทนที่เกี่ยวข้องกับการชดเชยความเสียหาย ความผิด หรือความอยุติธรรมที่เกิดขึ้น บรรดาผู้ที่ยึดถือความยุติธรรมแบบนี้ถือว่าของที่เสียแล้วก็เสียไป ยิ่งไปกว่านั้นก็กลับคืนมาไม่ได้ ควรจะให้สิ่งอื่นที่เป็นประโยชน์มาทดแทนจะดีกว่า เช่น เรียก

ค่าปรับเป็นสิ่งของหรือเงิน เป็นต้น¹³ ความยุติธรรมแบบทดแทนโดยนัยนี้ไม่ได้เป็นความยุติธรรมแบบกระจาย แต่เป็นการลงโทษรูปแบบหนึ่งจัดอยู่ในความยุติธรรมประเภทที่เรากำลังแสวงหาเพราะเป็นพื้นฐานที่สุด มันเป็นพื้นฐานที่สุดได้อย่างไร เราจะได้เห็นในตอนต่อไป

6. ความยุติธรรมเชิงศีลธรรม (Moralistic Justice)

ความยุติธรรมเชิงศีลธรรมเกี่ยวข้องกับการให้รางวัลและลงโทษ ความยุติธรรมเชิงศีลธรรมที่เกี่ยวกับการลงโทษอย่างเดียว มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความยุติธรรมแบบแก้ไขเยียวยา (corrective justice) ความยุติธรรมเชิงศีลธรรมเรียกร้องให้ครูปรึกษาให้รางวัลความดีและลงโทษความเลว ในห้องเรียนความดีก็คือความอุตสาหะพากเพียร ความพยายาม (effort) ส่วนความเลวก็คือ ความไม่พยายาม ความไม่ตั้งใจฟังครูสอน ความพยายามหรือความตั้งใจเกี่ยวข้องโดยตรงกับเสรีภาพหรือเจตนา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การให้รางวัลหรือลงโทษย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้กระทำ

ความยุติธรรมเชิงศีลธรรม แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ความยุติธรรมแบบทดแทนหรือชดเชย เป็นความยุติธรรมที่ได้กล่าวถึงแล้วในตอนที่ผ่านมา การทดแทนความผิดยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 การชดใช้ความผิดด้วยความสมัครใจ หรือเพราะแรงบังคับจากภายใน เช่น จากมโนธรรมหรือกฎศีลธรรม การชดใช้แบบนี้จะเห็นได้บ่อยในทางศาสนา ยกตัวอย่างเช่น เวลาทำบาปแล้วสำนึกผิด เราอาจจะเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างดังต่อไปนี้ คือ (1) เราอาจจะลงโทษตนเองโดยการทรมานตน ทำพิธีกรรมหรืออดอาหารและหรือ (2) เราอาจจะทำความดีทดแทนในสิ่งที่เราทำผิด เช่น เคยฆ่าสัตว์มามาก ก็อาจจะทำบุญโดยการปล่อยนกปล่อยปลา ปล่อยสัตว์ที่เขากำลังจะนำไปฆ่า ดังนี้ เป็นต้น

1.2 การชดใช้ความผิดเพราะโดนบังคับจากภายนอก เช่น จากกฎหมายหรือความร่วมมือ จากระเบียบประเพณีหรือกฎหมาย การชดใช้แบบนี้เราจะพบได้บ่อยในทางกฎหมาย เช่น เสียค่าปรับเพราะขับรถผิดกฎจราจร เสียค่าปรับไหมเพราะทำอนาจาร ดังนี้ เป็นต้น

2. ความยุติธรรมแบบตอบแทน (retributive justice) ความหมายที่ตรงไปตรง

¹³ คูศิริติ บุญเจือ, พื้นฐานจริยศาสตร์วิชาชีพ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, 2535 หน้า 39.

มาและชัดเจนที่สุดของความยุติธรรมแบบนี้ คือ การแก้แค้น แต่เป็นการแก้แค้นที่ศิวิไลซ์แล้ว (Oldenquist, 1988: 475) ความยุติธรรมแบบนี้เป็นความยุติธรรมที่มีความหมายดั้งเดิมที่สุด คนทุกยุคทุกสมัยเมื่อนึกถึงความยุติธรรมมักจะเข้าใจตรงตามความหมายนี้ ความยุติธรรมแบบนี้ “จำลองแบบ” มาจากกฎธรรมชาติที่กำลังกระทำการอยู่ กฎธรรมชาติในที่นี้หมายถึง กฎที่กระทำการตัดสินการกระทำของมนุษย์ในทำนองที่ว่า ใครทำอย่างไรก็ได้รับผลตอบแทนอย่างนั้น¹⁴ ความยุติธรรมแบบนี้เป็นพื้นฐานที่สุดเพราะสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์ของมนุษย์ได้ทั้งก่อนและหลัง “สัญญาประชาคม”

7. บทสรุป

มนุษย์ตั้งแต่เดิมมาไม่ว่าชาติใดสมัยใดต่างก็ยึดถือความยุติธรรมแบบตอบแทนเป็นหลักที่สำคัญที่สุดหนึ่งในสองหลักของสังคม นั่นคือ หลักแห่งความยุติธรรมและหลักแห่งความเมตตากรุณาหรือความรัก กฎของโมเสส (กฎหมายของชาวฮีบรูหรือยิวโบราณ) ก็

¹⁴ สังคมที่ยุติธรรมเป็นสังคมที่ยึดถือว่าการตัดสินตามกฎแห่งความพริ้มใจ (กฎหมาย) ควรสอดคล้องหรือตรงกับการตัดสินของกฎศีลธรรม (หรือกฎธรรมชาติ)

ดี กฎหมายของชนชาติต่างๆในยุคโบราณก็ตีต่างก็เป็นกฎแห่งความยุติธรรมแบบ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” ขงจื๊อนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกตะวันออกถือว่า ความยุติธรรมเป็นคุณค่าหลักหนึ่งในสี่ประการสำหรับสังคม¹⁵ ท่านกล่าวว่า “เราจะต้องเอาความดีตอบแทนความดี และเอาความยุติธรรมตอบแทนความชั่ว” ความหมายที่ขงจื๊อต้องการชี้ให้เห็นก็คือ “จงตอบแทนความดีด้วยความกตัญญูรู้คุณ และจงตอบแทนความชั่วด้วยความยุติธรรมแบบตอบแทน” ขงจื๊อนั้นการปกครองที่ยึดศีลธรรมหรือคุณธรรมเป็นแกนหลัก กล่าวคือ “ป้อนบำเหน็จคนดี และลงโทษคนชั่ว”¹⁶ ถึงแม้ในชีวิตของท่านไม่มีโอกาสได้ปกครองบ้านเมือง แต่อิทธิพลของคำสอนของขงจื๊อยังคงติดอยู่ในสายเลือดของชาวมังกรทั้งหลาย ซึ่งแม้กระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังถือปฏิบัติว่า “บุญคุณต้องทด

¹⁵ คุณค่าที่ขงจื๊อยกย่องได้แก่ (1) เจิน (Jen) หมายถึง ความมีมนุษยธรรม ความเมตตากรุณาและความรัก (2) อี้ (Yi) หมายถึง ความถูกต้องชอบธรรม ความยุติธรรม (3) หลี (Li) หมายถึง ความงดงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อย และ (4) เหวอ (Ho) หมายถึงความสมัครสมานสามัคคีและความสงบสันติ

¹⁶ การลงโทษสำหรับขงจื๊อ หมายถึง การนำมาฝึกอบรมเพื่อขัดเกลาลักษณะเสียใหม่

แทน ความแค้นต้องชำระ” ดังจะปรากฏให้เห็นเสมอในภาพยนตร์และละครโทรทัศน์

กฎแห่งกรรมตามนัยของชาวฮินดูก็ดี ตามนัยของชาวพุทธก็ดี ต่างก็เป็นกฎธรรมชาติที่กำลังกระทำการอยู่ ถ้าจะกล่าวให้แคบลงมาก็เรียกว่าเป็นกฎศีลธรรม กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งการตอบแทน ถ้าทำดีก็ต้องได้ดี ตอบแทน ถ้าทำชั่วก็ต้องได้ชั่วตอบแทนไม่ว่าในชาตินี้หรือชาติหน้า ไม่ช้าก็เร็ว สำหรับชาวพุทธ กฎดังกล่าวเป็น “กลไก” (mechanism) ที่กระทำการด้วยตนเอง กฎแห่งกรรมก็เป็นเอกเช่นเดียวกับกฎแห่งการเลือกสรรโดยธรรมชาติ (law of natural selection) ของดาร์วิน คือสามารถกระทำการได้โดยไม่จำเป็นต้องมีมนุษย์มารับรู้ กฎเหล่านี้ไม่มีใครเคยเห็น แต่เรารู้ว่ามันกำลังกระทำการอยู่¹⁷

ด้วยเหตุนี้ ความยุติธรรมแบบตอบแทนในฐานะที่เป็นกฎศีลธรรม หรือกฎธรรมชาติ จึงสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์และตัดสินพฤติกรรมของมนุษย์ได้ทั้งหมด ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในสภาพก่อนสัญญาประชาคม

หรือหลังสัญญาประชาคม ยิ่งกว่านั้นในโลกนี้ ถึงแม้จะไม่มีมนุษย์เลยสักคน ความยุติธรรมในฐานะกฎแห่งกรรมก็ยังสามารถกระทำการอยู่ได้ด้วยตนเอง ความยุติธรรมโดยนัยนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นความยุติธรรมในโลกหรือความยุติธรรมตามธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า ความยุติธรรมแบบตอบแทนไม่ได้เป็นหลักการสูงสุดแต่เพียงหลักเดียว สังคมที่दनอกจากจะยึดหลักความยุติธรรมแล้วยังยึดหลักแห่งความเมตตากรุณาอีกด้วย ชาวฮิวชาวคริสต์ และชาวมุสลิม ทั้งหมดต่างก็ถือว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นแต่เพียง “องค์แห่งความยุติธรรม” เท่านั้น แต่ยังทรงเป็น “องค์แห่งความรัก” อีกด้วย

ครูปริชา จะได้ชื่อว่าเป็นครูที่ดีนั้นจะต้องเป็นทั้งผู้พิพากษาและโค้ชนักกีฬา เป็นผู้พิพากษาในแง่ที่ว่าให้รางวัลคนดีและลงโทษคนผิด นั่นคือใช้กฎแห่งความยุติธรรม เป็นโค้ชในแง่ที่ว่าในสนามแห่งการแข่งขันนั้น อาจมีผู้ด้อยและเสียเปรียบ ครูจะต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ นั่นคือใช้กฎแห่งความรัก หรือเมตตากรูณากับเด็กเหล่านั้น เพื่อพวกเขาจะได้ฟิตและสมบูรณ์ และพร้อมที่จะเข้าสนามแข่งขันกับเด็กคนอื่น ๆ ถ้าหากครูปริชาแสดงแต่บทบาทของผู้พิพากษาแต่เพียงอย่างเดียว ครูปริชาก็จะเป็นคน “ใจดำอำมหิต” ถ้าหากเลือก

¹⁷ ถ้าเราไปถามชาวประสภารณานิยมทางจริยศาสตร์ พวกเขาจะบอกว่าไม่มีกฎดังกล่าว แต่ถ้าเราไปถามทางชาวสังคมนิยมทางจริยศาสตร์ พวกเขาจะบอกว่ากฎดังกล่าวมีอยู่ ถ้าเราถามต่อว่ารู้ได้อย่างไร พวกเขาจะตอบว่ารู้ได้โดยอาศัยญาณหยั่งเห็น (transcendental insight)

แสดงแต่บทใดข้ออย่างเดียว ครูปรีชา ก็จะเป็นครู “ที่อ่อนแอ” สังคมใดที่มีแต่ความยุติธรรม และปราศจากความเมตตา กรุณา จะกลายเป็นสังคมที่โหดเหี้ยม เพราะไม่มีใครอดพ้นจากการลงโทษได้ เนื่องจากมนุษย์ย่อมมีความผิดพลาดเสมอ ในทางตรงข้ามสังคมใดที่มีแต่ความเมตตา กรุณา แต่ปราศจากความยุติธรรม สังคมนั้นจะอ่อนแอ เพราะจะเกิดสภาพที่เรียกว่า “ชั่วไม่มี ดีไม่ปรากฏ”

อาจจะกล่าวได้ว่า ในทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นการสืบสาวเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและความเท่าเทียม เสรีภาพและความเท่าเทียมนี้ บางครั้งก็กลมกลืนกัน บางครั้งก็ขัดแย้งกัน ในทางศีลธรรมก็เช่นเดียวกัน การสืบสาวทางศีลธรรมจะต้องเกี่ยวข้องกับทั้งความยุติธรรมและความเมตตา กรุณา บางครั้งความยุติธรรมและความเมตตา กรุณาก็กลมกลืนสอดคล้องกัน บางครั้งก็ขัดแย้งกัน เจิ้งคังฟูตง (ถึงแม้เขาจะเรียกชื่อผิดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว) ที่บอกว่าความขัดแย้งระหว่างความยุติธรรมแบบตอบแทนกับความเมตตา กรุณาเป็นความขัดแย้งระหว่างเจตจำนงเสรี (free will) กับเหตุวิสัย (determinism) ในขณะที่ยฝ่ายหนึ่ง (ความยุติธรรม) มองว่าการกระทำที่จะต้องตัดสินนั้นสิ้นสุดแล้ว อีกฝ่ายหนึ่ง (ความเมตตา กรุณา) กลับมองว่าการ

กระทำอันนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้น¹⁸ ปัญหาก็คือว่า เมื่อความยุติธรรมเกิดขัดแย้งกับความเมตตา กรุณา แล้วเราจะเลือกอันไหน ถ้าหากจำเป็นต้องเลือก เราควรเลือกความเมตตา กรุณา เพราะเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยที่สุด นักบุญโทมัส อะไควนัสกล่าวไว้ว่า “มนุษย์จะเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ถ้าหากเข้าใกล้ชิดกับพระมากขึ้น มนุษย์จะเป็นเหมือนพระมากขึ้น ถ้าหากเขาทำให้ความเมตตา กรุณาสมบูรณ์” ที่ท่านกล่าวเช่นนี้ เพราะท่านตระหนักดีว่า การรู้จักผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่การรู้จักให้อภัยเป็นเรื่องของพระเจ้า (To err is human, but to forgive is divine) พระเยซูเจ้าตรัสไว้ว่า “อย่าตัดสินใครทางศีลธรรม แล้วท่านจะไม่ถูกตัดสิน” พระพุทธองค์ก็ตรัสไว้ชัดเจนเช่นกันว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร”

¹⁸ ชาวเจตจำนงเสรีก็เหมือนกับชาวเหตุวิสัยอย่างไร ไม่อยู่ในขอบข่ายของบทนี้ หากสนใจดูรายละเอียดได้จากวิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น, กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2536.